

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА

щодо опіки та піклування над повнолітніми особами

На сьогодні питання опіки та піклування над повнолітніми особами регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ), Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПКУ), Правилами опіки та піклування, затвердженими наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 № 34/166/131/88 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 17.06.1999 za № 387/3680) (далі – Правила) (лише в частині положень, що не суперечать ЦКУ), а також іншими нормативно-правовими актами з відповідних питань.

Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки та припиняються у разі поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Органи опіки та піклування

Органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад ([ст. 56 ЦКУ](#)).

Голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає розпорядження ([ст. 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»](#)).

Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради в межах своїх повноважень приймає рішення. Рішення виконавчого комітету приймаються на його засіданні більшістю голосів від загального складу виконавчого комітету і підписуються сільським, селищним, міським головою, головою районної у місті ради ([ч. 6 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»](#)).

Опікунські ради

Для допомоги в роботі при органах опіки та піклування створюються опікунські ради, що мають дорадчі функції і до складу яких входять депутати, представники місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і громадськості. ([пп. 1.6 п. 1 Правил](#)).

Право на опіку або піклування

[Статтею 292 ЦКУ](#) закріплено право фізичної особи, яка визнана недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена, на опіку або піклування.

Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона:

1) страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними ([ч. 1 ст. 36 ЦКУ](#), норму введено в дію з 01.01.2004). ;

2) зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи подається до суду за місцем проживання цієї особи, а якщо вона перебуває на лікуванні у закладі з надання психіатричної допомоги - за місцезнаходженням цього закладу.

Заяву про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подано членами її сім'ї, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги.

Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи розглядаються в порядку окремого провадження відповідно до статей [295 – 300 ЦПКУ](#).

Рішення суду після набрання ним законної сили надсилається судом органу опіки та піклування, органам ведення Державного реєстру виборців за місцем проживання фізичної особи ([ч. 5 ст. 300 ЦКУ](#)).

Визнання фізичної особи недієздатною

Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними ([ст. 39 ЦКУ](#)).

Фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це ([ч. 1 ст. 40 ЦКУ](#)).

Якщо від часу виникнення недієздатності залежить визнання недійсним шлюбу, договору або іншого правочину, суд з урахуванням висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів щодо психічного стану особи може визначити у своєму рішенні день, з якого вона визнається недієздатною ([ч. 2 ст. 40 ЦКУ](#)).

Справи про визнання фізичної особи недієздатною розглядаються у порядку окремого провадження відповідно до статей [295 – 300 ЦПКУ](#).

Заява про визнання фізичної особи недієздатною подається до суду за місцем проживання цієї особи, а якщо вона перебуває на лікуванні у закладі з надання психіатричної допомоги - за місцезнаходженням цього закладу ([ч. 1 ст. 295 ЦПКУ](#))

Заяву про визнання фізичної особи недієздатною може бути подано членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги ([ч. 3 ст. 296 ЦПКУ](#)).

Суд, за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи, призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу ([ч. 1 ст. 298 ЦПКУ](#)).

Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника, особи, стосовно якої розглядається справа про визнання її недієздатною, її адвоката та представника органу опіки та піклування. З урахуванням стану здоров'я особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі ([ч. 1 ст. 299 ЦПКУ](#)).

Питання про виклик фізичної особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, вирішується в кожному випадку судом із урахуванням стану її здоров'я ([ч. 1 ст. 299 ЦПКУ](#)).

Для визначення фактичної можливості такої особи з'явитися в судові засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності суд може призначити відповідну експертизу ([ч. 1 ст. 299 ЦПКУ](#)).

Судові витрати, пов'язані з провадженням справи про визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, відносяться на рахунок держави ([ч. 2 ст. 299 ЦПКУ](#)).

Суд, ухвалюючи рішення про визнання фізичної особи недієздатною, встановлює над нею опіку і за поданням органу опіки та піклування призначає їй опікуна ([ч. 1 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Рішення суду після набрання ним законної сили надсилається судом органу опіки та піклування за місцем проживання фізичної особи ([ч. 5 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років ([ч. 6 ст. 300 ЦПКУ](#)). Перебіг строку визнання фізичної особи недієздатною закінчується наступного дня після закінчення визначеного у судовому рішенні строку визнання такої особи недієздатною.

Додатково див. [лист Міністерства від 02.03.2018 № 8040/2707-26-18/11.1.1](#)

Клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною має право подати опікун, представник органу опіки та піклування не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до закінчення строку дії цього рішення ([ч. 7 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною повинно містити обставини, що свідчать про продовження хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок чого особа продовжує не усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, підтверджені відповідним висновком судово-психіатричної експертизи ([ч. 8 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Суд зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною до закінчення строку його дії в порядку, [встановленому статтею 299 ЦПКУ](#) ([ч. 6 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування ([ч. 1 ст. 37 ЦКУ](#));

фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини ([ч. 2 ст. 37 ЦКУ](#));

правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються самою особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника. Відмова піклувальника дати згоду на вчинення правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена особою, цивільна дієздатність якої обмежена, до органу опіки та піклування або суду ([ч. 3 ст. 37 ЦКУ](#));

одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпоряджання ними здійснюються піклувальником ([ч. 4 ст. 37 ЦКУ](#));

піклувальник може письмово дозволити фізичній особі, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно одержувати заробіток, пенсію, стипендію, інші доходи та розпоряджатися ними ([ч. 4 ст. 37 ЦКУ](#));

особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі ([ч. 5 ст. 37 ЦКУ](#)).

Правові наслідки вчинення правочину фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності ([ст. 223 ЦКУ](#)):

1. Правочин, який вчинила фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності без згоди піклувальника, може бути згодом схвалений ним у порядку, встановленому [статтею 221 ЦКУ](#).

2. У разі відсутності такого схвалення правочин за позовом піклувальника може бути визнаний судом недійсним, якщо буде встановлено, що він суперечить інтересам самого підопічного, членів його сім'ї або осіб, яких він відповідно до закону зобов'язаний утримувати.

Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, наділена правом на звернення до суду із заявою про поновлення цивільної дієздатності ([ч. 3 ст. 300](#)) та про звільнення піклувальника ([ч. 2 ст. 300](#)).

Правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною

Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка ([ч. 1 ст. 41 ЦКУ](#));

недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину ([ч. 2 ст. 41 ЦКУ](#));

правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун ([ч. 3 ст. 41 ЦКУ](#));

відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, несе її опікун ([ч. 4 ст. 41 ЦКУ](#));

Правові наслідки вчинення правочину недієздатною фізичною особою (ст. 226 ЦКУ):

1. Опікун може схвалити дрібний побутовий правочин, вчинений недієздатною фізичною особою, у порядку, встановленому [статтею 221 ЦКУ](#).

У разі відсутності такого схвалення цей правочин та інші правочини, які вчинені недієздатною фізичною особою, є нікчемними.

2. На вимогу опікуна правочин, вчинений недієздатною фізичною особою, може бути визнаний судом дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь недієздатної фізичної особи.

3. Дієздатна сторона зобов'язана повернути опікунові недієздатної фізичної особи все одержане нею за цим правочином, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість майна за цінами, які існують на момент відшкодування.

Опікун зобов'язаний повернути дієздатній стороні все одержане недієздатною фізичною особою за нікчемним правочином. Якщо майно не збереглося, опікун зобов'язаний відшкодувати його вартість, якщо вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину, сприяла винна поведінка опікуна.

4. Дієздатна сторона зобов'язана відшкодувати опікунові недієздатної фізичної особи або членам її сім'ї моральну шкоду, якщо буде встановлено, що вона знала про психічний розлад або недоумство другої сторони або могла припустити такий її стан.

Якщо особа визнана недієздатною, її сімейний обов'язок особистого немайнового характеру припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання.

Майновий обов'язок недієздатної особи за її рахунок виконує опікун ([ч. 2 ст. 15 Сімейного кодексу України](#)).

Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною ([ч. 3 ст. 39 СКУ](#)).

Особа, визнана судом недієздатною, наділена правом на звернення до суду із заявою про скасування рішення суду про визнання її недієздатною та поновлення цивільної дієздатності ([ч. 4 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Поновлення цивільної дієздатності фізичної особи

Скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, здійснюється за рішенням суду за заявою такої

фізичної особи, її піклувальника, членів сім'ї, органу опіки та піклування або її адвоката ([ч. 1 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка визнана недієздатною, у разі видужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, членів сім'ї, органу опіки та піклування, такої особи, визнаної недієздатною, або її адвоката. ([ч. 3 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Про опіку (піклування), встановлену за межами України

Відповідно до частин третьої та четвертої статті 24 Закону України «[Про міжнародне приватне право](#)» опіка (піклування), встановлена над громадянами України, які проживають за межами України, визнається дійсною в Україні, якщо проти встановлення опіки (піклування) або проти її визнання немає законних заперечень відповідної консульської установи або дипломатичного представництва України.

Обмеження у дієздатності та визнання недієздатним громадянина України, який проживає за кордоном: порядок визначення компетентного суду і встановлення опіки та піклування

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1577192/>

Повноваження органів опіки та піклування у сфері опіки та піклування над повнолітніми особами

Органи опіки та піклування в межах своїх повноважень:

- отримують повідомлення про фізичних осіб, які потребують опіки або піклування ([ст. 57 ЦКУ](#));
- звертаються до суду із заявою про визнання особи недієздатною, обмеження цивільної дієздатності особи, поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною ([ч. 1 ст. 42 ЦКУ](#), [ч. 1, 3 ст. 296 ЦПКУ](#), [ч. 3, 4 ст. 300 ЦПКУ](#));
- мають право подати клопотання про продовження строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною ([ч. 7 ст. 300 ЦПКУ](#));
- готують подання до суду про можливість призначення особи опікуном або піклувальником повнолітньої недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена ([ч. 1, 2 ст. 60 ЦКУ](#));
- здійснюють опіку або піклування над повнолітньою фізичною особою до призначення їй опікуна чи піклувальника ([ст. 65 ЦКУ](#));
- надають дозвіл опікуну на вчинення правочинів щодо: відмови від майнових прав підопічного; видання письмових зобов'язань від імені підопічного; укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; укладення договорів щодо іншого цінного майна ([ч. 1 ст. 71 ЦКУ](#)); на

управління нерухомим майном або майном, яке потребує постійного управління, власником якого є підопічна недієздатна особа; на передачу нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, власником якого є підопічна недієздатна особа, за договором в управління іншій особі ([ч. 4 ст. 72 ЦКУ](#));

– надають дозволи піклувальнику для надання згоди підопічній повнолітній особі, дієздатність якої обмежена, на вчинення правочину щодо: відмови від майнових прав підопічного; видання письмових зобов'язань від імені підопічного; укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; укладення договорів щодо іншого цінного майна ([ч. 2 ст. 71 ЦКУ](#));

– звертаються до суду із заявою про звільнення особи від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків, порушення прав підопічного, а також у разі поміщення підопічного до закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту ([ч. 3 ст. 75 ЦКУ](#));

– розглядають скарги на дії опікунів та піклувальників ([ч. 1 ст. 79 ЦКУ](#));

– ухвалюють рішення про влаштування до психоневрологічного інтернату недієздатних осіб (п. 17 [Типового положення про психоневрологічний інтернат](#), затвердженого постановою Уряду від 14.12.2016 за № 957);

– здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена ([ч. 3 ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#)), до яких належать:

1) вирішення питання щодо отримання соціальних послуг постраждалою особою, яка є недієздатною особою, у разі якщо законного представника такій особі не призначено або законний представник є кривдником чи ухиляється від захисту прав та інтересів такої особи;

2) надання згоди на внесення персональних даних про недієздатну особу, яка повідомила про вчинення насильства або є постраждалою особою, до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, якщо законний представник такої особи є кривдником або ухиляється від захисту прав та інтересів недієздатної особи;

3) влаштування постраждалої особи, яка є недієздатною особою, до закладу соціального захисту у разі, якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу її життю та здоров'ю;

4) вжиття заходів для надання недієздатній особі, яка є кривдником, психіатричної допомоги у примусовому порядку у разі, якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу життю та здоров'ю членів сім'ї або опікуна;

5) порушення перед судом питання про звільнення в установленому законодавством порядку від повноважень опікуна або піклувальника у

разі вчинення ними домашнього насильства стосовно недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена;

6) захист прав та представлення інтересів постраждалої особи, яка є недієздатною особою, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування чи в суді (у разі потреби);

7) порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення в установленому законодавством порядку до відповідальності посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення та роботи з постраждалими особами, які є недієздатними особами або особами, цивільна дієздатність яких обмежена;

8) здійснення інших передбачених законодавством заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, чи за їх участю.

Органи опіки та піклування провадять також іншу діяльність щодо забезпечення прав та інтересів повнолітніх недієздатних осіб та осіб, дієздатність яких обмежена, у тому числі

– безпосередньо ведуть справи щодо опіки та піклування (пп. 1.4 п. 1 Правил);

– ведуть облік щодо осіб, які потребують опіки та піклування (пп. 1.7 п. 1 Правил);

– здійснюють нагляд та контроль за діяльністю опікунів та піклувальників (пп. 1.7 п. 1, пп. 4.14 п. 4 Правил);

– ведуть реєстр особових справ підопічних, алфавітну книгу та картотеку (пп. 3.5 п. 3 Правил), тощо.

[Лист Мінсоцполітики “Про ведення особових справ недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, органами опіки та піклування”](#)

Вимоги до опікунів та піклувальників

Опікуном або піклувальником може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Опікун або піклувальник призначаються переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника. Фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів чи піклувальників ([ст. 63 ЦКУ](#)).

Опікуном або піклувальником не може бути фізична особа: яка позбавлена батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; поведінка та інтереси якої суперечать інтересам фізичної особи, яка потребує опіки або піклування ([ст. 64 ЦКУ](#)).

Права, обов'язки та відповідальність опікунів і піклувальників, заборони та обмеження щодо вчинення ними правочинів визначено статтями

[67–73 ЦКУ](#), а також іншими нормативно-правовими актами, якими регулюються відносини у сфері опіки та піклування над повнолітніми особами.

Опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням; вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного (*піклуватися про забезпечення цієї особи необхідними ліками та медичним доглядом, створювати належні умови життя, представляти її інтереси*).

Статтею [79 ЦКУ](#) та [підпунктом 4.13 пункту 4 Правил](#) передбачено можливість оскарження дій опікунів та піклувальників до органу опіки та піклування або до суду.

Про правомочність рішень про призначення опікуна або піклувальника

Починаючи з 22.03.2005 відповідно до змін, які були внесені до [статті 60 ЦКУ](#) Законом України від 03.03.2005 № 2450-VI «Про внесення змін до Цивільного кодексу України» (набрав чинності 22.03.2005) призначення опікунів та піклувальників недієздатним особам та особам, цивільна дієздатність яких обмежена, здійснюється судом (до зазначеної дати такими повноваженнями було наділено органи опіки та піклування). Роз'яснення Міністерства юстиції додається [13712_0_14-15_19 - 1 щодо рішень про призначення опікунів та піклувальників](#) [Мінюст.pdf](#)

Порядок призначення опікунів та піклувальників повнолітніх осіб

Опікун (піклувальник) недієздатній особі (особі, цивільна дієздатність якої обмежена) призначається судом за поданням органу опіки та піклування ([ч. 1, 2 ст. 60 ЦКУ](#), [ч. 1 ст. 300 ЦПКУ](#)).

Видачу особі подання про можливість призначення її опікуном або піклувальником повнолітньої недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена, передбачено пунктом 336 переліку адміністративних послуг органів виконавчої влади, які надаються через центр надання адміністративних послуг ([додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 р. № 523](#)).

Наказом Міністерства соціальної політики від 30.10.2023 № 413 „Про затвердження типових інформаційних карток адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення” затверджено, зокрема, типову інформаційну картку адміністративної послуги «Видача особі подання про можливість призначення її опікуном або піклувальником повнолітньої недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена».

Заяву про призначення опікуна особі, визнаній недієздатною, може бути подано до суду як органом опіки та піклування так і фізичною особою, яка бажає бути опікуном.

Опікун є законним представником фізичної особи, визнаної недієздатною ([ст. 242 ЦКУ](#)).

Звільнення опікуна та піклувальника

Суд, якщо він призначив опікуна чи піклувальника, або орган опіки та піклування за заявою особи звільняє її від повноважень опікуна або піклувальника. Ця заява розглядається судом або органом опіки та піклування протягом одного місяця. Особа виконує повноваження опікуна або піклувальника до винесення рішення про звільнення її від повноважень опікуна або піклувальника чи до закінчення місячного строку від дня подання заяви, якщо вона не була розглянута протягом цього строку ([ч. 1 ст. 75 ЦКУ](#)).

Суд, якщо він призначив піклувальника, або орган опіки та піклування може звільнити піклувальника від його повноважень за заявою особи, над якою встановлено піклування ([ч. 2 ст. 75 ЦКУ](#)).

Органи опіки та піклування за своєю ініціативою, за клопотанням підопічних, державних або громадських організацій, а також згідно із обґрунтованими заявами будь-яких осіб можуть ініціювати питання про звільнення особи від повноважень опікуна у разі неналежного виконання обов'язків. За заявою органу опіки та піклування суд може звільнити особу від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків, порушення прав підопічного, а також у разі поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту ([ч. 3 ст. 75 ЦКУ](#)).

Суд за заявою органу опіки та піклування чи особи, призначеної піклувальником або опікуном, у місячний строк звільняє її від повноважень піклувальника або опікуна і призначає за поданням органу опіки та піклування іншу особу, про що постановляє ухвалу. Суд за заявою особи, над якою встановлено піклування, може звільнити піклувальника від його повноважень і призначити за поданням органу опіки та піклування іншого піклувальника, про що постановляє ухвалу.

Суд розглядає питання про звільнення опікуна або піклувальника в судовому засіданні з повідомленням заінтересованих осіб. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду питання про звільнення опікуна або піклувальника ([ч. 2 ст. 300](#)).

Захист майнових прав повнолітніх осіб, над якими встановлено опіку або піклування

Статтею 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Опікун зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах ([ч. 1 ст. 72 ЦКУ](#)).

Опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з

втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного тощо ([ч. 3 ст. 72 ЦКУ](#)).

Якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі ([ч. 4 ст. 72 ЦКУ](#)).

[Статтею 71 ЦКУ](#) визначено правочини, на вчинення яких опікуну необхідно отримати дозвіл органу опіки та піклування:

- 1) відмова від майнових прав підопічного;
- 2) видання письмових зобов'язань від імені підопічного;
- 3) укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири;
- 4) укладення договорів щодо іншого цінного майна.

Піклувальник має право дати згоду на вчинення підопічним зазначених правочинів лише з дозволу органу опіки та піклування.

Правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 цього Кодексу), є нікчемним. На вимогу заінтересованої особи такий правочин може бути визнаний судом дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідає інтересам фізичної особи, над якою встановлено опіку або піклування ([ст. 224 ЦКУ](#)).

Якщо фізична особа – підприємець визнана недієздатною чи її цивільна дієздатність обмежена орган опіки та піклування може призначити управителя цього майна. Орган опіки та піклування укладає з управителем договір про управління цим майном. При здійсненні повноважень щодо управління майном управитель діє від свого імені в інтересах особи, яка є власником майна. У договорі про управління майном встановлюються права та обов'язки управителя. Орган опіки та піклування здійснює контроль за діяльністю управителя майном відповідно до правил про контроль за діяльністю опікуна і піклувальника. Договір про управління майном припиняється, якщо відпали обставини, на підставі яких він був укладений ([ст. 54 ЦКУ](#)).

Договору управління майном присвячена Глава 70 ЦКУ ([статті 1029 – 1045 ЦКУ](#)).

Органи опіки та піклування вживають заходи щодо захисту майнових прав осіб, які перебувають під опікою (піклуванням), установлюють опіку над майном у передбачених законом випадках; охороняють та зберігають житло і майно підопічних осіб ([пп.1.7 п. 1 Правил](#)).

Якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості, опіка над цим майном встановлюється органом опіки та піклування за місцезнаходженням майна ([ст. 74 ЦКУ](#)).

Законодавством не конкретизовано умови встановлення опіки над майном. Як правило, норми статті 74 ЦКУ застосовуються у разі здійснення опіки або піклування над недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, органом опіки та піклування ([ст. 65 ЦКУ](#)) чи спеціальним закладом ([ст. 66 ЦКУ](#)) за умови, що опікуна чи піклувальника особі не призначено. Встановлення опіки над майном оформлюється рішенням (розпорядженням) органу опіки та піклування.

Особливості здійснення права на спадкування

Заяву про прийняття спадщини від імені недієздатної особи подає її опікун ([ч. 4 ст. 1269 ЦКУ](#)).

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування ([ч. 2 ст. 1273 ЦКУ](#)).

Опікун може відмовитися від прийняття спадщини, належної недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування ([ч. 4 ст. 1273 ЦКУ](#)).

Щодо збереження права на житло, яке перебуває у користуванні

Відповідно [до статті 71 Житлового кодексу](#), при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жила приміщення протягом шести місяців.

Якщо наймач або члени його сім'ї були відсутні з поважних причин понад шість місяців, цей строк за заявою відсутнього може бути продовжено наймодавцем, а в разі спору – судом.

Жиле приміщення зберігається за тимчасово відсутнім наймачем або членами його сім'ї понад шість місяців у випадках:

влаштування непрацездатних осіб, у тому числі дітей з інвалідністю, у будинку-інтернаті та іншій установі соціальної допомоги – протягом усього часу перебування в них;

виїзду для лікування в лікувально-профілактичному закладі – протягом усього часу перебування в ньому;

У таких випадках право користування жилим приміщенням зберігається за відсутнім протягом шести місяців з дня закінчення строку, зазначеного у відповідному пункті.

Статтею 32 Закону України «[Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні](#)» передбачено, що особи з інвалідністю, влаштовані в будинки-інтернати або в інші установи соціальної допомоги, мають право на збереження за ними жилої площі протягом 12 місяців. При більш тривалих строках звільнена жила площа передається для задоволення потреб у житлі іншим особам з інвалідністю, які потребують поліпшення житлових умов.

Особливості безпосереднього здійснення опіки (піклування) органом опіки та піклування

[Статтею 65 ЦКУ](#) передбачено, що до встановлення опіки або піклування і призначення опікуна чи піклувальника опіку або піклування над фізичною особою здійснює відповідний орган опіки та піклування.

Особливості здійснення опіки (піклування) спеціальним закладом

Якщо над фізичною особою, яка перебуває у навчальному закладі, закладі охорони здоров'я або закладі соціального захисту населення, не встановлено опіку чи піклування або не призначено опікуна чи піклувальника, опіку або піклування над нею здійснює цей заклад ([ст. 66 ЦКУ](#)).

Інтернати здійснюють опіку над недієздатними особами та піклування над особами, цивільна дієздатність яких обмежена, як юридичні особи в межах визначених за ним повноважень і з урахуванням прав та обов'язків, які покладаються законодавством на опікуна та піклувальника вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

При цьому здійснення інтернатами опіки та піклування над такими підопічними підконтрольне та підзвітне відповідним органам опіки та піклування.

[Типовим положення про психоневрологічний інтернат](#), затвердженим постановою Уряду від 14.12.2016 за № 957, передбачено, що до призначення опікунів та піклувальників недієздатним підопічним та підопічним, цивільна дієздатність яких обмежена, опіку та піклування над ними здійснює інтернат, зокрема шляхом вжиття заходів до поновлення або обмеження цивільної дієздатності підопічних.

Адміністрація інтернату зобов'язана не менше ніж один раз на рік організовувати огляд підопічних лікарсько-консультативною комісією за участю лікаря-психіатра з метою вирішення питань щодо доцільності їх подальшого перебування в інтернаті та необхідності встановлення чи припинення опіки або піклування над ними.

У разі потреби інтернат вживає заходів для вирішення питань щодо недієздатності чи обмеження цивільної дієздатності підопічних, які потребують опіки та піклування, та призначення їм опікуна або піклувальника.

Директор інтернату забезпечує взаємодію інтернату з органами опіки та піклування з питань виконання опікунами або піклувальниками їх обов'язків стосовно опіки або піклування над підопічними; здійснення опіки над майном підопічних тощо.

Контроль за діяльністю опікунів, піклувальників та спеціальних закладів

Контроль за діяльністю опікунів і піклувальників здійснюється органами опіки та піклування із залученням громадськості шляхом планових відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням. Періодичність відвідувань установлюється окремим графіком, але не рідше ніж раз на рік, крім першої перевірки, яка проводиться через три місяці після встановлення опіки і піклування. При потребі розгляд результатів перевірок виноситься на засідання опікунської ради для вжиття відповідних заходів ([пп. 4.14 п. 4 Правил](#)).

Формою здійснення контролю за діяльністю опікунів та піклувальників є також збір, аналіз і перевірка звітів опікунів та піклувальників ([пп.4.11 п. 4 Правил](#)).

Органи опіки та піклування зобов'язані вимагати від опікуна відшкодування майнових збитків, завданих підопічній особі недобросовісним або недбалим виконанням опікунських обов'язків ([пп. 4.16 п. 4 Правил](#)).

Органи опіки та піклування можуть вживати також інші заходи, спрямовані на здійснення контролю за діяльністю опікунів та піклувальників щодо опіки та піклування над повнолітніми особами.

Статтею 166 [Кримінального кодексу України](#) передбачено відповідальність за злісне невиконання опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки. Невиконання таких обов'язків може проявлятися у залишенні впродовж тривалого строку підопічного без будь-якого нагляду, невжитті заходів щодо його лікування; безпідставному обмеженні в харчуванні, одязі, інших предметах першої необхідності; штучному створенні незадовільних побутових умов тощо.

Статтею 167 [Кримінального кодексу України](#) передбачено відповідальність опікуна чи піклувальника за використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному. Зазначене передбачає вчинення опікуном чи піклувальником будь-яких дій або бездіяльності, якими підопічному може бути заподіяна шкода. Формами такого використання закон називає, зокрема, зайняття житлової площі та використання майна. Іншими формами використання опіки чи піклування на шкоду підопічному можуть бути, наприклад: укладення не вигідних для підопічного угод; розпоряджання доходами підопічного не на його користь; управління його майном з порушенням установлених правил; відмова від належних підопічному майнових прав; розподіл, обмін, відчуження житла на його шкоду; видача письмових зобов'язань, які покладають на підопічного не вигідні для нього обов'язки.

Забезпечення дотримання вимог законодавства України органами опіки та піклування

Керівництво органами опіки та піклування і контроль за їх діяльністю здійснюють обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації та виконавчі комітети вищестоящих рад ([пп. 1.9 п. 1 Правил](#)).

Місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня ([п. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»](#)).

Щодо соціальних виплат

Право на звернення до органів Пенсійного фонду України та структурних підрозділів з питань соціального захисту населення за призначенням пенсії, допомоги особі, визнаній недієздатною, мають опікуни, представники закладів або органів опіки та піклування, які здійснюють опіку над такою особою відповідно до [статей 65 та 66 ЦКУ](#).

Заява до територіального органу Пенсійного фонду України за недієздатних осіб, осіб, дієздатність яких обмежено, подається опікунами, піклувальниками, представниками закладів (органів опіки та піклування), які виконують функції опікунів чи піклувальників).

Заява про переведення виплати пенсії за новим місцем проживання особи, яка потребує опіки (піклування), якій опікуна (піклувальника) не призначено і яка перебуває на довготривалому лікуванні у закладі охорони здоров'я, подається адміністрацією цього закладу

До заяви опікуна (піклувальника) додається рішення органу опіки та піклування про встановлення опіки чи піклування або відповідне рішення суду ([п. 1.4, 2.9 Порядку подання та оформлення документів для призначення \(перерахунку\) пенсій](#) відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України 25.11.2005 № 22-1 (у редакції постанови правління Пенсійного фонду України 07.07.2014 № 13-1).

Якщо із заявою про призначення державної соціальної допомоги особі з інвалідністю з дитинства, яка визнана недієздатною, звертається опікун, подається також копія рішення суду про визнання особи з інвалідністю з дитинства недієздатною, копія рішення суду про призначення їй опікуна.

Якщо із зазначеною заявою звертається представник закладу (органу опіки та піклування), який виконує функції опікуна такої особи, також подаються копії документів, що підтверджують повноваження цього представника ([п. 6 Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю](#), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 № 79).

Для отримання призначеної недієздатній особі та особі, цивільна дієздатність якої обмежена, пенсії, допомоги в установі банку відкривається поточний рахунок на ім'я такої особи відповідно до [Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків](#), затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 № 162 (далі – Інструкція).

Банк відкриває поточний рахунок на ім'я фізичної особи, визнаної судом недієздатною, за зверненням опікуна (далі - опікун) та на ім'я фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, за зверненням її піклувальника у порядку, установленому в [пункті 60](#) розділу V Інструкції. Опікун (піклувальник)

зобов'язаний пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу, та документи, що дають змогу банку ідентифікувати недієздатну особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена. Опікун (піклувальник) також повинен пред'явити документ, що підтверджує статус законного представника недієздатної особи, особи, цивільна дієздатність якої обмежена (відповідне посвідчення, рішення суду). Додатково подаються документи з РНОКПП, якщо недієздатна особа та її опікун, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, та її піклувальник є резидентами.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я особи, визнаної судом недієздатною, розпоряджаються її опікуни.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, розпоряджається її піклувальник.

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, розпоряджається коштами на поточному рахунку, відкритому на її ім'я, за письмовою згодою піклувальника після здійснення банком ідентифікації та верифікації цієї особи.

Психіатрична допомога

Закон України “Про психіатричну допомогу” від 22.02.2000 № 1489-III (далі – Закон № 1489) визначає правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою виходячи із пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового і соціального захисту, навчання осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права та обов'язки фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, здійсненні соціального захисту та навчання осіб, які страждають на психічні розлади.

Законом України від 14.11.2017 № 2205-VIII (далі – Закон № 2205) внесено зміни до частини першої статті 13 Закону № 1489, зокрема щодо визначення четвертим реченням цієї частини умов добровільної госпіталізації осіб, визнаних недієздатними, згідно з якими особа, визнана недієздатною, госпіталізується до закладу з надання психіатричної допомоги добровільно на її прохання або за її усвідомленою письмовою згодою.

Водночас реченням шостим цієї статті в редакції Закону № 2205 було передбачено, що особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною, яка за станом свого здоров'я не здатна висловити прохання або надати усвідомлену письмову згоду, госпіталізується до закладу з надання психіатричної допомоги за рішенням (згодою) органу опіки та піклування, яке ухвалюється не пізніше 24 годин з моменту звернення до цього органу законного представника зазначеної особи і може бути оскаржено відповідно до закону, у тому числі до суду.

Рішенням Конституційного Суду [№ 13-п/2018 від 20.12.2018](#) у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав

людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону № 1489 зазначені положення визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Разом із цим у абзаці другому пункту 4 мотивувальної частини зазначеного рішення Конституційний Суд України підтверджує юридичну позицію, викладену ним у своєму Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, та встановлює такий порядок виконання цього Рішення: до законодавчого врегулювання питання забезпечення судового контролю за госпіталізацією недієздатної особи, яка за станом свого здоров'я не здатна висловити прохання або надати усвідомлену письмову згоду, до закладу з надання психіатричної допомоги така госпіталізація можлива лише за рішенням суду.

Госпіталізація особи у випадках, передбачених частиною першою статті 13 Закону № 1489 здійснюється за рішенням лікаря-психіатра.

Особа може бути госпіталізована до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку на підставах, передбачених [статтею 14](#) Закону № 1489, а також у випадках проведення експертизи стану психічного здоров'я особи або застосування до особи, яка страждає на психічний розлад і вчинила суспільно небезпечне діяння, примусового заходу медичного характеру на підставах та в порядку, передбачених законами України.

Стаття 14. Підстави для госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку

Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до закладу з надання психіатричної допомоги без її усвідомленої письмової згоди або без письмової згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона:

вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або

неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.